

Symbolická interakce a sociální identita

přednáška 6
*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Marek Skovajsa

Katedra sociologie FF UK

Sociální podstata jedince: Charles Horton Cooley (1864 –1929)

The looking-glass self

(zrcadlové já)

Já (self) jednotlivce vzniká v sociálním procesu. Identita jedince se utváří na základě toho, jak si představuje, že jej vnímají a hodnotí druzí lidé.

Naše pojetí sebe sama závisí na tom, co si podle našich představ o našem vzezření, chování, cílech, činech, charakteru, přátelích atd. myslí druzí.

Primární skupiny:

Lidská přirozenost má dva zdroje: biologický, dědičnost, a sociální, primární skupiny. Proces **socializace** probíhá ve všech typech společností ve stejných primárních skupinách. Jejich rysy:

- malé
- osobní kontakt tváří v tvář
- vysoká vzájemná důvěrnost
- motivem členství je uspokojení plynoucí z pozitivních citových vztahů mezi členy *x funkcionální, instrumentální skupiny*
- relativně dlouhé trvání
- jedinec se primární skupiny účastní celou svou osobností.

rodina, skupina hrajících si dětí, sousedství

Sociální mysl - social mind

Mysl je celek tvořený spolupracujícími jednotlivci, stejně jako hudbu orchestru tvoří zvuky jednotlivých nástrojů. Tak jako nemá smysl oddělovat hudbu orchestru a hudbu jednotlivých nástrojů, nelze od sebe oddělovat sociální a individuální mysl.

Společnost a jedinec jsou nerozlučné jevy, jedna bez druhého a naopak jsou jen abstrakce. Ch. H. Cooley: „Social Consciousness“, 1907.

William I. Thomas: Definice situace

„Před každým aktem chování, o kterém sami rozhodujeme, vždy existuje fáze zkoumání a rozvažování, kterou můžeme nazvat *definicí situace*. A ve skutečnosti na definici situace nezávisí jen konkrétní činy, ale postupně ze série takových definic vyplývá celá životní politika a osobnost samotného jedince.“ (42)

Děti se rodí do rodiny a do společenství, v nichž všechny obecné typy situací už byly definovány a existují příslušná pravidla chování.

Konflikt: *jedinec* toužící po splnění svých přání X *společnost*

spontánní definice situace jednotlivcem: *hédonistické* X definice situace zavedené ve společnosti: *utilitaristické*

Společnost nutí jednotlivce přijmout obecně platné definice situace. Nástroje: trestní právo, přesvědčování, pomluvy, veřejné mínění, nepsaná pravidla, náboženská příkázání. **Morálka je všeobecně přijímanou definicí situace.** (43)

Definující instituce:

1. **Rodina** Rodiče definují situace pro dítě: *Tiše!, Umyj si ruce, Bud' hodná na sestřičku, Tohle se nedělá!* Přání a činnosti dítěte jsou omezovány, dítě se tím učí morální kód společnosti. Podobně ve **škole**, s **kamarády**, při **čtení** atd.

“Shades of the prison house begin to close upon the growing child.” *William Wordsworth: Intimations of Immortality*

2. **Komunita** Sousedství sahá tak daleko, kam dosáhnou řeči o člověku (= výrok polského rolníka). V komunitě se udržují *folkways*, zvyklosti, které poskytují definice situace. Nástroje pro komunitní definování situací využívají strach i chválu, zejména však strach:

- *lidové soudní poroty, lynčovací davy*
- *tradiční rozhodovací instituce rolnického společenství* (např. v ruském *miru*)
- *pomluvy*: Komunita reguluje chování svých členů tím, že o nich mluví. Pomluvy definují situace, přisuzují chválu a hanu, fixují status jednotlivce a jeho rodiny. Nadávky jsou stručné definice situace: *Zbabělče! Zrádče! Skrblíku!* atd. Podobně fungují posměšná, opovržlivá a jiná gesta.

W.I. Thomas: *The unadjusted girl*. [1923] (42-50)

William Isaac Thomas
(1863–1947)

Dorothy Swaine Thomas
(1899–1977)

Thomasův teorém:

Definují-li lidé nějakou situaci jako reálnou, stává se reálnou ve svých důsledcích.

If men define situations as real, they are real in their consequences.

W.I. Thomas a D. Swaine Thomas: *The child in America*, 1928.

Thomasův teorém zpopularizoval Robert K. Merton.

„Vidlička není lepším nástrojem pro podávání jídla do úst než nůž, ... ale situace byla definována ve prospěch vidličky.“

William I. Thomas: *The unadjusted girl*, s. 50.

Základy symbolického interakcionismu: George Herbert Mead (1863-1931)

Mead vyšel z amerického pragmatismu.

Tento filosofický směr považuje myšlení za nástroj pro praktické jednání a řešení problémů. Pravdivé poznání je takové, které umožňuje jedinci a druhu zvládat úkoly spojené s jeho přežitím.

Politickým programem pragmatismu bylo obnovit sociální řád USA v podobě dobrovolného společenství. (Jeffrey Alexander)

Mead obrátil vzhůru nohama předpoklad, že mysl a vědomí jsou člověku dány předem.

Naopak teprve **sociální život umožňuje vznik myslí, rozumu, já** a lidského světa jako světa objektů, které pro jedince mají nějaký význam. (Herbert Blumer)

Gesto: přípravný pohyb naznačující záměr jedince, stimul pro reakci druhého.

Konverzace gest: vzájemné reakce na gesta, nejde o komunikaci.

Zejména Meada zajímají **hlasová gesta** jazyka = symboly.

Symboly: významem naplněná gesta, jejichž význam chápe ten, kdo je vysílá, stejně jako jejich příjemce. Jde o komunikaci.

Vnitřní rozhovor (konverzace) – myšlení je rozhovor se sebou samým, které využívá symbolů.

Hraní (*play*) – hra (*game*), zobecněný druhý, Já (*Self*)

Fáze vývoje dítěte:

1. imitace blízkých
věk 1-3 roky

2. hraní si na něco
věk 3-5 let

přejímání rolí -
role-taking

3. hraní kolektivních her
věk 4-... let

osvojování si
kolektivního postoje,
generalized other.

Základní rozdíl mezi hrou a hraním spočívá v tom, že **při hře dítě musí mít postoj všech ostatních**, kteří se hry účastní. Postoje ostatních hráčů, jež účastník předpokládá, se organizují do určité jednotky, a právě tato organizace řídí jedincovu reakci. Ilustrovali jsme to na člověku, který **hraje baseball**. Každý z jeho aktů je určen tím, že předpokládá jednání druhých, kteří hrají stejnou hru. **To, co dělá, je řízeno tím, že je kýmkoli jiným v týmu alespoň do té míry, do níž tyto postoje ovlivňují jeho vlastní konkrétní reakci.** Pak dostáváme „druhého“, jenž je organizací postojů těch, kteří se účastní téhož procesu.

G.H. Mead: *Mysl, já a společnost*, s. 84, zvýraznění ms.

	<i>Me</i> (objektové já) = role obsažené v
Já /	zobecněném druhém, kolektivní část Já
Self:	
	<i>I</i> (subjektové já) = spontánní, aktivní část Já.

G.H. Mead: *Mysl, já a společnost*, s. 105-110.

Utváření self ve hře

tým = zobecněný druhý

Organizované společenství nebo sociální skupina, která dává jednotu jedincovu já, může být označena jako zobecněný druhý (*generalized other*). Postoj zobecnělého druhého je postojem celého společenství. A tak je například v případě **baseballového týmu jakožto sociální skupiny **tento tým zobecněným druhým**, protože - jako organizovaný proces nebo sociální činnost - vstupuje do zkušenosti jakéhokoli jejího jednotlivého člena.**

Symbolický interakcionismus: Herbert Blumer (1900 – 1987)

Blumer rozpracoval původní sociologický přístup vycházející z Meada, Cooleyho, Thomase a dalších převážně chicagských sociologů, zavedl pro něj termín symbolický interakcionismus (1937).

Hlavní myšlenky:

Sociální interakce = vzájemné působení mezi dvěma jedinci. Interakce není jen prostředkem pro vyjádření chování, ale je to proces, který lidské chování formuje. Jedinci v interakci musí brát ohled na to, co dělají nebo se chystají udělat druzí.

Společnost tvoří jednotlivci, mezi kterými probíhá sociální interakce.

Interakce mezi lidmi jsou skutečné, sociální makrostruktura je jen abstrakce.

Metodologická zásada SI: Respektuj povahu empirického světa!

Lidé jsou **vědomými a reflexivními aktéry**, kteří aktivně utvářejí své chování.

Porozumění sociálnímu jednání vyžaduje, abychom porozuměli významům, které s ním aktéři spojují. (≈ Weber)

nesymbolická interakce: Jedinec odpovídá na jednání druhého jedince přímo a bez interpretace.

- *Boxer reflexivně odráží úder protivníka.*

symbolická interakce: Jedinec odpovídá na jednání druhého jedince na základě interpretace.

- *Boxer chystaný úder pochopí jako fintu a snaží se odhalit jeho význam, tedy co vypovídá o protivníkově skutečném záměru.*

Předpoklady symbolického interakcionismu:

1. **Jedinci jednají ve vztahu k objektům** (věcem, jiným jedincům, institucím, aktivitám druhých lidí, idejím, situacím) **na základě významů, které pro ně mají.** Pro různé jedince mohou mít tytéž objekty různé významy.
2. **Význam objektu není s objektem bytostně spojený, je výsledkem sociálních interakcí.**
3. **Významy objektů se ustavují a proměňují v procesu interpretace,** kterou jedinec neustále vykonává. *Nastanou-li při interakci problémy, význam, který objekty pro jedince mají, se může změnit. Interpretace probíhá jako proces komunikace jedince sama se sebou (vnitřní rozhovor).*

Erving Goffman (1922-1982)

Goffmana ovlivnili sociologové chicagské školy, zejména Herbert Blumer a Everett Hughes, rozvíjel tradici symbolického interakcionismu. Vycházel také z myšlenek klasických sociologů Georga Simmela a Emila Durkheima. Jeho sociologie je však svým obsahem i stylem jedinečná.

dramaturgická sociologie – sociologický přístup, který chápe lidské jednání ve společnosti analogicky k vystupování herců na divadle.

prezentace já – jednotlivec v interakci s druhými sám sebe prezentuje v příznivém světle. V různých kontextech s různými druhými hraje různé role, sehrává různá divadelní představení. Lidé různé role a identity, které sehrávají *na scéně*, v *zákulisí* odkládají. **front stage** x **back stage**

→ Role není určena statusem, ale situací. ≠ Linton, Merton, Parsons aj.

interakční řád – řád fyzické interakce dvou a více jedinců tváří v tvář v různých situacích opírající se o konvence. Je základem sociálního řádu.

Naše chování a řečovou aktivitu jsme schopni smysluplně uspořádat jenom v interakcích s jedinci fyzicky přítomnými před námi.

Konvence jsou základní pravidla společenské hry nebo také techniky sociálního managementu osobních rizik (tělesných i sebevyjadřovacích): *úcta, takt* aj.

Konvence umožňují jedinci představovat před druhými funkční, posvátné já, které je schopno obstát ve společenské hře, konvence tedy toto já ustavují.

management dojmů – Jednotlivec se snaží mít kontrolu nad tím, jak ho ostatní vnímají, protože to, jak je vnímán druhými, má vliv na jeho vlastní sebeobraz. Předmětem managementu jsou i negativní stránky identity (zatajování a skrývání vlastností vnímaných jako nežádoucí).

tvář – pozitivní obraz sebe sama, který se jedinec snaží v interakci udržet („zachovat si tvář“), a druzí účastníci mu v tom jsou nápomocni. Lépe se uchovává při kontrolovaném chování. Tvář však není podstatná ani trvalá součást osoby, je stále vystavena riziku ztráty nebo narušení.

stigma – znevažující atribut osoby spojený s pocity hanby a nízké hodnoty. *Stigmatizace* je připsání negativního hodnocení jedinci společností na základě přítomnosti takového atributu. Následkem s. je jedinci odepřeno přijetí a uznání, je vyloučen ze skupiny. S. způsobuje poškození jedincovy normální identity a negativní proměnu pojetí sebe sama.

rámce (frames) – kulturně určené definice skutečnosti, které umožňují jednotlivci porozumět předmětům a událostem, organizují jeho zkušenost. Základní pojem analýzy rámců (**frame analysis**).

Etnometodologie - Harold Garfinkel (1917 –2011)

Etnometodologie = zkoumání tvorby sociálního řádu v interakcích mezi členy určité skupiny v lokálních kontextech.

Sociální řád je praktický, trvale se odehrávající výkon svých členů.

Příklad: fronta v jídelně

Etnometody = metody, s jejichž pomocí příslušníci určité sociální skupiny nebo komunity (ethos) vykonávají své každodenní aktivity (a tedy konstruují svou sociální realitu), nebo také metody, jimiž členové získávají porozumění pro svou činnost a zjišťují, co mají sami dělat.

Garfinkelova vlastní, poněkud složitější definice zní:

Ethnometodology = „the investigation of the rational properties of indexical expressions and other practical actions as contingent ongoing accomplishments of organized artful practices of everyday life.“

indexikální výrazy: to, já, ona, tady, teď ... Jejich význam se mění podle kontextu užití.

Ateoretičnost a deskriptivnost: pro etnometodologii nejsou obecné sociologické teorie důležité, protože ji zajímají pojmy a kategorie používané členy společnosti v daném sociálním prostředí. Nevysvětluje, popisuje.

Garfinkel byl žákem T. Parsonse (*problém sociálního řádu*), ovlivnil jej Alfred Schütz (*žitý svět každodennosti*).

Rušivé experimenty (*breaching experiments*) nebo také *garfinkeling*: záměrné narušování samozřejmých očekávání v interakci nebo konverzaci. Příklad:

CASE 3

“On Friday night my husband and I were watching television. My husband remarked that he was tired. I asked, ‘How are you tired? Physically, mentally, or just bored?’ ”

(S) I don’t know, I guess physically, mainly.

(E) You mean that your muscles ache or your bones?

(S) I guess so. Don’t be so technical.

(After more watching)

(S) All these old movies have the same kind of old iron bedstead in them.

(E) What do you mean? Do you mean all old movies, or some of them, or just the ones you have seen?

(S) What’s the matter with you? You know what I mean.

(E) I wish you would be more specific.

(S) You know what I mean! Drop dead!